

KARI TARKIAINEN:

Den finländska självcensuren

I en artikel i början av året tog en författare i Finland upp frågan om den finländska självcensuren, ett brännbart ämne. Den innebär att ett förlag skjuter upp utgivandet av en kontroversiell bok eller att tidningar och TV frivilligt begränsar obehagliga nyheter österifrån och tonar ner kritik åt det hållet, medan de kan skriva vad de vill om förhållanden västerut. Fil dr Kari Tarkiainen framhåller, att en viss tradition finns i Finland för sådant skrivsätt. En annan sak är dess berättigande. Han framhåller att systemet har olägenheter; om det haft fördelar för Finland är svårt att veta. Han kommer också in på ämnet finlandisering och redogör för vad man i Finland lägger in i detta för landet föga tilltalande begrepp.

I ett litet land ryms det bara en debatt på en gång, har det påståtts. Den diskussion, som under våren har seglat upp i Finland, tycks i stort sett verifiera detta påstående. Trots den ekonomiska krisen och problematiken kring riksdagsupplösningen ägnade massmedia åtminstone fram till påsk ett ovanligt stort utrymme åt ett par tidigare ganska tabubelagda ämnen, nämligen åt frågan om den finländska självcensuren och det i västvärlden sedan en tid myntade begreppet Finlandisering – två spörsmål, som ingalunda saknar beröringspunkter.

Dessa ämnen med en smak av känslig, besvärlig självvrannsakan har givetvis diskuterats och debatterats även tidigare, men inte särskilt öppet, eftersom ansedda media med större spridning har undvikit alltför djupgående lodningar i temat. I januari i år bröt emellertid den finlandsvenske skulptören och författaren Carl-Gustaf Lilius tystnaden med en artikel om den finländska självcensuren i tidskriften Kanava, som redaktionen efter mycken tvekan publicerade med anmärkningen, att den inte ville genom sin vägran bidra till att befästa de missförhållanden, som författaren behandlade. Därefter synes det ha varit fritt fram för åsikter i ämnet utan att Pravda eller Izvestija har brytt sig om att höja ett pekfinger till varning.

Med självcensur avser Lilius företeelsen att massmedia frivilligt begränsar både sitt nyhetsutbud och sina redaktionella kommentarer vad beträffar Finlands relationer till Sovjetunionen och Sovjetunionens utrikespolitik och inrikes förhållanden. Begränsningarna går i den riktningen, att de för den östra grannen negativa elementen i

nyhetsflödet ges mindre proportioner och att man tillämpar stor försiktighet i fråga om egna ståndpunktstaganden.

Mest markant har självcensuren slagit när det har gällt några litterära verk, som i väst har blivit försäljningssuccéer men som inte har utgivits på normalt sätt i Finland. Till dessa hör bl a Chrustjews sk memoarer och Solsjenitsyns Gulagarkipelagen, ett arbete som efter ett nej i sista stund från författarens ordinarie finske förläggare förlades i Stockholm, trycktes på finska i Norge och kom till de finska boklådorna med ett halvt års försening. Men självcensuren har utöver verk av oppositionellt ryskt eller internationellt antikommunistiskt ursprung också drabbat arbeten av rent finsk proveniens, såsom inrikesminister Yrjö Leinos minnen från 1940-talet.

En finländsk tradition

En självpåtagen försiktighet är ingen nyhet i finländsk publicistik, snarare tvärtom. Tidningarna i Finland har inte i samma mån fungerat som väckarklockor i fråga om världens orättvisor som pressen i Sverige, där landsortsorgan på 1800-talet kunde vara benägna att "ge råd åt Bismarck". Bristande engagemang i Finland har mindre berott på känslan av att man ingenting kan uträtta med protesterna – i detta hänseende är man nog lika blåögd i de bägge länderna – än på att man under större delen av förra seklet hade att göra med en verklig censur. Pressens frihet var även senare alltid underordnad utrikespolitiken när det kärvade till sig. Statsmän av det gamla gardet såsom J K Paa-

sikivi var påfallande pigga på att läxa upp journalister, då dessa hade "åter haft sönder några fönster" eller skrivit "som om Kreml vore rådstuvurätt", som han uttryckte sig.

Att vara censor är dock inte något privilegium för grånade män i staten. Sysslan står tyvärr fri för envar, som känner kallelse till att befästa vänskapen mellan länderna genom förbud av detta slag. Till de mest tvivelaktiga inslagen i självcensurens funktionssätt hör dess andliga släktskap med vanligt simpelt angiveri, flitigt använt av de folkdemokratiska tidningarna, från vilka brännmärkandena lätt finner sin väg till den sovjetiska pressen och därigenom får en annan, mera "officiell" tyngd. Ett annat tveksamt inslag i självcensuren är att den drabbar olika länder och olika ideologier ojämnt. Indignationen är tillåten då det gäller missförhållandena i väst men förbjuden i fråga om motsvarande fenomen i öst.

I diskussionen efter Lilius' artikel tog man bl a fasta på den sistnämnda synpunkten. Finlands geografiska och politiska läge är asymmetriskt, menade en del skribenter, som inte godtog författarens lägesbeskrivning; att i vår del av världen ha identiska attityder åt varje vädersträck är svårt. Det internationella nyhetsutbudet är strukturerat efter de i avgivarländerna rådande reglerna, fortsatte man. Sålunda innehåller t ex amerikanska nyheter mängder av samhällskritik, medan de sovjetiska nyheterna är kemiskt fria från stoff av detta slag. Detta förhållande måste ohjälpligen återspeglas i nyhetsutbudet i Finland, menade vedersakarna till Lilius, för vilka bl a den mest auktoritativa opinionsbildaren i landet, den finska rund-

radioledningen tog parti. Att utgå från ursprungslandets informationspolitik och inte från den finländska allmänhetens behov av nyheter är helt förkastligt, invände däremot de som såg negativt på självcensuren. Vi tar ju inte emot officiella nyheter utan en nypa salt från Francos Spanien eller generalernas Chile, varför hela argumentationen är befängd.

Censurens berättigande

Den yttersta frågan i diskussionen – som knappast har blivit ställd än – gäller självcensurens existensberättigande. Är det fråga om ett ursäktligt eller rentav värdefullt fenomen eller blott en skamfläck på den finländska yttrandefrihetens sköld? Att censuren existerar förnekar ingen. Men vilken skada en annorlunda nyhetsutgivning än den tillämpade hade gjort på relationerna österut vet man tills vidare inte säkert. Man brukar hänvisa till en del indicier som pekar mot att den sk nattfrost 1958–1959 till en del kan ha förorsakats av en påstådd svängning i den finländska opinionen från relativ värme till kyla gentemot Sovjet, framkallad av de talrika krigsminnen och fånglägerskildringar, som utkom mot slutet av 1950-talet. Riktigt bevisad är saken ändå inte. Förrespråkarna för självcensuren vill i vilket fall som helst ta det säkra i stället för det osäkra. Att den självpåtaga försiktigheten i fråga om kritik mot förhållandena i Sovjetunionen skadar finländarna, genom att de därigenom är dåligt informerade om skeendet inom en närbelägen supermakt, är medaljens ofrånkomliga andra sida.

Det måste emellertid ihågkommas, att självcensuren faktiskt är någonting som är helt beroende av den enskilde publicistens eller förläggarens omdöme. Såsom systemet är utformat i dag finns det utrymme för individuellt civilkurage av Carl-Gustaf Lilius' slag. Ännu mera vanligt förekommande är snabba satiriska sting, något påminnande om den svarta humorn i östländerna, med vilka ett alltför fjäskande uppträdande mot ryssarna nedgörs i pressen. Som det senaste exemplet på fenomenet kan man hänvisa till de fullkomligt förkrossande reaktionerna, med vilka det famösa inhemska förslaget från i vintras om Sovjetunionens deltagande i nordiskt samarbete bemöttes.

Finlandiseringen

När allt kommer omkring, utgör den finländska självcensuren ett av de bevis, som kan användas för att berättiga det nya begreppet Finlandisering. Med termen "Finlandisering" eller "Finlandization" menas som bekant hela Västeuropas gradvisa omvandling till en ställning, som liknar Finlands nuvarande läge. För den finländska statsledningen har Finlandiseringsdebatten ute i Europa varit mycket ovälkommen, speciellt då den har dykt upp vid en tidpunkt, då man försöker framställa den egna utrikespolitiken som ett föredöme i avspänningshänseende.

Samtidigt som debatten om självcensuren pågick som hetast i Finland utkom ur trycket Harto Hakovirtas analys av Finlandiseringsdiskussionen "Suomettuminen" (Gummerus förlag). Författaren, som är assistent vid uni-

ersitetet i Tammerfors, tar i sin bok upp hela den internationella bilden av Finlands ställning i västvärlden till närgranskning. Han har finkammat ett stort antal texter av olika kolumnister, politiker och framtidsforskare med hemort i Atlantpaktsländer för att finna belägg för hur termen har använts. Till Hakovirtas slutsatser hör att termen Finlandisering i regel hör hemma i "atlantisternas" – dvs de kommentatorers, som förespråkar USA:s fortsatta starka närvaro i Europa – vokabulär. Endast i Västtyskland har ordet därutöver fått en inrikespolitisk accent i striderna mellan koalitionsregeringen och oppositionen. Termen återspeglar närmast avspänningssträvandenas skuggsida – misstankar och rädsla, att nedrustningen sker på östblockets villkor, och leder i det långa loppet till ett beroende, som man i brist på bättre har valt att kalla med Finlands

namn.

Finlands ställning vid den öst-västliga skiljelinjen mellan maktblocken har gjort det lätt för observatörerna i de bägge lägren att uppfatta ändringarna i landets politiska liv som gående i en bestämd riktning, allt efter deras egna önskemål eller, vad som oftare är fallet, deras egen fruktan. Den finländska självcensuren är till sin karaktär en spärr, konstruerad för att hindra de östliga kommentatorerna att tolka åsiktsyttringarna i Finland som fientlig propaganda som sprids i landet. I den västliga riktningen har man ingen möjlighet att dämna upp obehagliga rykten om Finlands gradvisa sovjetisering på motsvarande enkla sätt. Det enda hoppet där består i att iakttagarna mera sätter sig in i den mångfasetterade verklighet, som landets exceptionella internationella situation bjuder på.